

**ADATOK AZ ALFÖLDRE, BÉKÉSBE,
A XVIII. SZÁZADBAN VÉGBEMENT MIGRÁCIÓHOZ
KIS-HONTBÓL**

– Novák László Ferenc –

A török hódoltság korában rendkívüli módon érte pusztulás a dél-alföldi tér-
séget, közelebbről Békést, a Tisza–Körös–Maros közti területet is. A XVI–XVII.
században Békés vármegye lakossága mindössze közel két százalékra csökkent.¹
Települések sora vált néptelenné, pusztasággá. A XVIII. század elején, a Rákóczi-
szabadságharcot (1703–1711) követő békés időszakban kezdődött meg a terület né-
pességének regenerációja. A bárói rangra emelkedett udvari hadiszállító, Harru-
ckern György birtokába került a vidék, aki nagymérvű telepítést hajtott végre a te-
rület revitalizációja érdekében.² A magyarok mellett nagy számban érkeztek ide
német földről telepesek (Gyula, Elek, Mezőberény), s még nagyobb számban hív-
tak Magyarország felső vármegyéiből (Hont, Nógrád, Zólyom, Kishont, Gömör)
szlávokat, tótokat (Békéscsaba, Szarvas, Mezőberény, Tótkomlós).

Az elvándorlás, tömeges letelepedés egyik fő mozgatója volt a vallásszabad-
ság lehetősége. A németek és szlovákok Luther Márton hívei voltak, az evangélikus
vallás követői, akik az ellenreformáció idején nyugalmat, békés vallásszabadságot
élvezhettek az alföldi területeken. E fontos tényező mellett gazdasági érdekviszo-
nyok is domináltak. A szegényes, rosszabb életviszonyokat biztosító hegyvidékhez
képest az Alföldön – különösen a kiváló talajminőségű Békés-csanádi-löszháton, a
Tisza–Körös–Maros közén – számottevő földbirtokhoz juthattak s gazdálkodhattak.

A tudományos kutatások, helységmonográfiák kellően dokumentálják a felső-
magyarországi szlávok Békésbe történő vándorlását, megtelepedését.³ Több esetben
nem ismeretes az eredeti családnév, csupán az elszármazás helye öröklődött a név-
használatban. Például a Mezőberényben, de Szarvason is megtalálható Plesovszky,
Plijesovszky család a Zólyom vármegyei hegyvidéki tájról, Tót-Pelsőcről vándorolt
le az Alföldre a XVIII. század első évtizedeiben. Mezőberény 1771-es úrbéri össze-
írása szerint többek között a Verbovszky, Visnyai, Kokavecz, Litvai, Pilisi, Szi-
ráczky, Szugyiczki, Zomborszky helységre utaló szlovák családnévek ismeretesek.
A Litvai (Lítauszky) család eredete a Hont vármegyei Litva, a Sziráczkyé szintén a

¹ CSIPES 1976; EMBER 1977.

² KARÁCSONYI 1896.

³ SZABÓ 1973; ERDMANN 1991; SOPONYA 1996; PLESOVSZKI 2003.

Hont vármegyei Sirak,⁴ a Kokavec név a kishonti Kokova, a Verbovszky pedig Varbóc (Osady Wrbowskeg) helységre enged következtetni.⁵

Kishont Hont vármegye exklávéja, különálló területe volt a XVIII. század végéig.⁶ Honttól Nógrád, Zólyom vármegyék választják el s kelet felől Gömörrel határos. Tekintettel arra, hogy távol esett Hont vármegyétől, az önállósodás, illetve elszakadás 1543-tól napirendre került. Mivel Nógrád a hódoltság korában török megszállás alá került, a két terület közötti kapcsolattartás nehézségekbe ütközött. Az 1687-es országgyűlés – Kubinyi Ádám és Sípos János javaslatára – az 1687. XXV. törvénycikk alapján Kis-Hontot önálló kerületté (districtus) minősítette, lehetővé téve az alispán, jegyző, szolgabíró választását. Az 1729. XXIX. tc. 12. §-a Kis-Hontot Hont vármegye önálló kerületévé emelte. II. József 1784-ben Kis-Hontot Hont vármegyétől önállósította, azonban az uralkodó halála után ez érvényét veszítette. Ennek ellenére 1793-ban Kis-Hont kerület önállóan ülésezett Osgyánban Pongyeloki Róth Ferenc alispán elnöke alatt. Az 1802. évi IX. törvénycikk egyesítette Kis-Hontot Gömör vármegyével, annak egyik járása (processus) lett.⁷ Az egyesült vármegye székhelyéül a Gömör vármegye határán elhelyezkedő kishonti Rimaszombatot jelölték ki.

Az 1769-es úrbéri összeírásban harminchárom település szerepel. A mezővárosi (oppidum, mestečka) rangú Rimaszombat és Tiszolc kivételével valamennyi falu (possessio, osada). Rimaszombat cenzuális mezőváros, nagyobb önállósággal rendelkezett, szabadalmas, privilégialis helységgé került az úrbéri összeírásba.⁸

A nemzetiségi viszonyokat tekintve megállapítható, hogy Kis-Hontban túlnyomórészt tót lakosságú települések voltak, csupán Magyar-Hegymeg, Osgyán, Alsó-Pokorágy, Tamásfalva, Zeherje volt magyar népességű, hasonlóan a központi szerepkörű Rimaszombat kiváltságos mezővároshoz.

Mária Terézia 1767-ben kibocsátott úrbérrendelete alapján – Hont vármegyéhez hasonlóan – 1769-ben végezték el az úrbéri felmérést (Gömör vármegyében ez 1771-ben történt meg⁹), kilenc kérdőpontban tájékozódva a jobbágy-földesúr közti viszonyokról (szerződések, adózás, haszonvételek, kárvallások stb.). A nyolcadik pont érdeklődött a pusztán álló, elpusztult jobbágytelkek felől. A kérdőíves felméréssel egyidejűleg készítették el az úrbéri összeírást, amelyben rögzítették, hogy melyik földesúrnak melyik jobbágya milyen nagyságú föld birtokában van, s

⁴ „Curialis Possessio Sirak” Hont vármegye, 1769–1770. MOL HTL C 3027. 110 c. 129. sz.

⁵ NOVÁK 2002.

⁶ Tanulmányunkban a „Kishont” és „Kis-Hont” megnevezéseket használjuk. A „Kishont” újabb értelmezésű földrajzi fogalom, kifejezi, hogy Gömörrel egyesült közigazgatási egység, „Gömör-Kishont” vármegye. Történeti fogalomként kerül sor a „Kis-Hont” terminológia használatára, utalva arra, hogy Hont vármegyéhez tartozott a „Kis-Hont” kerület a XVIII. század végéig.

⁷ Hont vármegye 1526 előtti történetét tárgyaló munka nem foglalkozik Kis-Honttal. (BAKÁCS 1971.) Kis-Hont történetéhez: PESTY 1880. 44–46; REISZIG 1903. 538–539.

⁸ A gömöri Rozsnyó is hasonló jogi helyzetű, szabadalmas mezőváros volt. (NOVÁK 1997.)

⁹ NOVÁK 2001; NOVÁK 2010.

kik a házas és házatlan zsellérek. Ezt követően, 1770-ben rendezték az úrbéri állapotokat. Az úrbérrendeletnek megfelelően sorolták be földminőség-klasszifikáció alapján az egyes helységeket I–IV. osztályba, s mérték ki az ennek megfelelő jobbágytelki földbirtokot.¹⁰

E vidéken (Gömörben, Hontban is) a jobbágytelek nagysága jóval elmaradt a törvényben meghatározott mértéktől. Ennek oka az, hogy a táji adottságok, természetföldrajzi körülmények nehezebb életlehetőséget biztosítottak, a művelhető földterület szűkös volt a hegyvidéki, dombos tájon, a szántó és rét aránya kisebb volt a kiterjedt erdőségekhez és művelhetetlen területekhez képest. Az úrbérrendelet szerint I. osztályú helységben egy egész jobbágytelek 2 pozsonyi mérő (1 magyar hold = 1200 □-öl) belső házastelket vagy fundust, 24 hold szántóföldet és 12 hold kaszáló rét területet foglalt magában. Kis-Hontban az I. osztályba sorolt helységben egy egész telek után csupán 18 hold szántót és 6–8 hold kaszálót mértek ki, a II. osztályúban 20 hold szántót, 6–8 hold rétet, a III. osztályúban 22 hold szántót és 8–10 hold kaszálót, a IV. osztályúban 26 hold szántót, 12 hold kaszáló rétet. A jobb minőségű, első osztályú földek a déli, medence jellegű, dombos, lankás vidékeken, széles völgyekben találhatóak (Cserencsény, Fazekas-Zaluzsány, Fölső-Pokorágy, Osgyán, Szussány, Tamásfalva, Zeherje). A vármegye területének nagyobb, völgyes része a második osztályba tartozott (Keczege, Klenóc, Kokova, Rima Lehota, Alsó-Szkálnok, Szelcze, Tiszolc, Varbócz). A magasabb hegyvidéki, rosszabb termőföldű helységek száma viszonylag kevés. Harmadik osztályba sorolták Hacsovát, Pribojt (Kis Rima Zaluzsány), Tót-Hegymeget. Negyedik osztályú csupán Nagy-Szuha falva volt.

A nagy magyar Alföldön kedvezőbb viszonyok uralkodtak. Különösen a békési tájon földbőség mutatkozott, s a kiváló talajminőség (fekete, löszös föld) a mezőgazdálkodás, illetve a földművelés számára biztosított lehetőségeket.

A török hódoltság korában hatalmas pusztulás ment végbe Alföld-szerte, azonban egyes vidékeken biztonságos helyek alakultak ki, a települések folytonossága nem szakadt meg, sőt fejlődésnek indultak. Ezek a nagyobb mezővárosok a török szultán birtokaként kiváltságot is élveztek *hászváros*ként. A törökök nem tartották megszállva, viszonylag szabadon, önállóan szervezték közösségi életüket, gazdálkodásukat, nagyfokú autonómiára szert tétel. Ennek ára volt a súlyos adóteher a törökök számára, ugyanakkor a magyar földesurak, a magyar hatóság, a királyi Felső-Magyarországra menekült vármegye részére is adót kellett fizetniük (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Jászberény, Kiskunhalas, Ráckeve, Mezőtúr). A XVI. század végi tizenöt éves háborúban, majd a XVII. század végi török elleni harcokban elpusztult a Duna–Tisza köze településállományának jelentős része, s ez a depopuláció tovább erősítette a nagyobb mezővárosokat, amelyek megszerezték a pusztákat, kialakítva tekintélyes nagyságú külső határterületüket (Kecskemét, Nagy-

¹⁰ Magyar Országos Levéltár (MOL) Helytartó Tanácsi Levéltár (HTL) anyaga mikrofilmen (C 59. 113–114. c. 1–34. sz.).

kőrös).¹¹ Tekintettel arra, hogy a földesurak elmenekültek a törökök által megszállva tartott területekről, itt nem alakulhatott ki, illetve nem fejlődhetett teljes egészé a jobbágytelek-szervezet. A mezővárosi hatalom (a magisztrátus mint a földesurak reprezentánsa) gyakorolta a földesúri jogokat, s juttatta földbirtokokhoz a mezővárosi cívisgazdákat. Kötetlen birtokviszonyok és határhasználati rendszer alakult ki. A földbirtok nagysága nem került limitáció alá, mint történt az Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd esetében. A XVII. század végétől kezdődött a rendi restauráció, s ennek következményeként – a Neoaquistica Commissio előtt történt birtokigazolások birtokában – a szabad, kötetlen birtokviszonyok hátrányt szenvedtek. A földesurak saját, majorsági gazdálkodásra kívántak berendezkedni, s ezért a jobbágyok által használt földterület nagyságát korlátok közé akarták szorítani. Kecskemét és Nagykőrös a XVIII. században is képes volt megőrizni viszonylagos önállóságát, szabadalmazható mezővárosokká váltak.¹² Az 1767-es úrbéri törvény nagy veszélyt jelentett számukra, mivel – paradox módon – az úrbérrendelet a földesuraknak kedvezett, akik a jobbágytelki viszonyok kialakítására, a szabad jobbágybirtok megcsonkítására törekedtek. Kecskeméten és Nagykőrösön ez nem valósulhatott meg. Mindkét mezővárost számos földesúr birtokolta. Kecskeméten ugyan a Koháry grófi família megvetette a lábát, majorsági gazdálkodásra képes volt berendezkedni, de nem a cívis jobbágygazdák rovására (birtokukban tartották Kecskemét pusztáit, a szikrai Szent Lőrincet és Vacsot), s a jobbágygazdákat nem szorították a jobbágytelek-szervezetbe. Nagykőrösön is hasonló volt a helyzet. Itt azonban a földesurak – jóllehet, a Keglevich grófok erre kísérletet tettek – nem tudtak majorsági gazdálkodásra berendezkedni, továbbra is érvényben maradt a kötetlen birtokrendszer, a szabad határhasználat. Nem vált ismeretessé az, hogy egy-egy jobbágy hány telkesnek minősül, s milyen nagyságú a birtoka, azaz vita tárgyát képezte – az 1756-os „ex usu” és az 1773-as „ex jure proportiónális” per kapcsán –, hogy melyik földesúrnak mekkora a földbirtoka és kik a jobbágyai. Ez a törekvés sikerrel járt azonban Cegléd esetében.

A testületi földesúr, a Clarissa apácarend (a Neoaquistica Commissio 1734-ben igazolta birtokjogukat), majd az örökébe lépő vallásalapítványi uradalom felszámolta a szabad jobbágyparaszti birtokrendet az 1770–1780-as években, kialakították a jobbágytelkeket, a jobbágygazdákat a jobbágytelek-szervezetbe kényszerítették. Cegléd határa első osztályúnak minősült. Az úrbéri törvény alapján egy egész telkes jobbágynek ugyan csak 24 hold szántó és 12 hold kaszáló rét (összesen 36 hold) lehetett volna a birtokában, de ennél azonban nagyobb földterülettel rendelkezettek. Mivel az egyes cívisgazdák kezén nagy földbirtok halmozódott fel, nem lehetett végrehajtani az úrbérrendeletet. Kudarca lett ítélve a hatalmas határ három nyomásra történő felosztása is, megmaradhatott a mezei kertes-tanyás gazdálkodási rendszer (csupán a fertályos, $\frac{2}{8}$ és félfertályos, $\frac{1}{8}$ telkes jobbágyok kapták ki három kalkatúrában az úrbéri telki földbirtokukat). Annak ellenére, hogy a földesúr

¹¹ NOVÁK 1994.

¹² NOVÁK 1986; NOVÁK 1997.

hatalmas területet vett el a jobbágyságtól (a jobbágytelken felüli földterületből, a remanenciális földekből alakította ki a majorsági gazdálkodását a belső határon, valamint Bercel telepes községet Cegléd nyugati határán, az irsai határszélen), egy egésztelkes jobbágy a szántóval és réttel együtt összesen 93 hold nagyságú földbirtokkal rendelkezhetett.¹³

A ceglédi egytelkes jobbágnak tehát két és félszer nagyobb birtoka lehetett az úrbéri törvényben meghatározott teleknagyságnál. Ugyanakkor – ha számításba vesszük azt, hogy egytelkesnél nagyobb jobbágybirtokok is voltak Cegléden – száz hold feletti nagyobb birtok sem számított ritkaságnak.

A hatalmas pusztasággal rendelkező Békésben földbőség jelentkezett, ennek ellenére azonban a Harruckern-birtokon telepített helységekben nagyobb parasztjobbágyi birtokok nem alakultak ki. Az úrbéri törvény alapján egy egész jobbágytelkekhez az első osztályú földminőség alapján 24 hold szántóföldet és 12 hold kaszálórétet számítottak, összesen 36 hold nagyságú volt egy sessio. Mezőberényben például az úrbéri összeírás 1771-ben készült el. Egésztelkes jobbágy nem volt, a legnagyobb jobbágybirtok $\frac{7}{8}$ sessionak felelt meg.¹⁴

A földbőség, a szabad vallásgyakorlat nagy vonzerőt gyakorolt a Felső-Magyarországon élő, mostohább körülmények között létező, hegyvidéken gazdálkodó szláv jobbágyság számára. Nemcsak több földet vehettek birtokba, hanem jobb minőségűt is, amely szélesebbre tárta számukra a mezőgazdálkodás lehetőségeit, a jobb élet megvalósítását biztosítva ezáltal.

Kishont vármegye helységeinek úrbéri felmérése alkalmával – mint utaltunk rá –, kérdőpontok alapján tisztázták az úrbéri viszonyokat. Megállapítható, hogy többségében kisebb jobbágybirtokok voltak számos földesúr tulajdonában felaprózódva. A falvak jelentős hányadában volt a pusztatelek. Néhányban azonban nagyobb számban fordul elő, ami az elvándorlásnak is tulajdonítható. Ezeket emeljük ki az alábbi táblázatban összefoglalva.¹⁵

¹³ NOVÁK 1982.

¹⁴ NOVÁK 2002. 243.

¹⁵ MOL HTL C 59. 113–114. c. 1–33. sz.

Novák László Ferenc

Helység	Földesúr	Jobbágy	Zsellér	Házatlan	Sessio	Pusztá-telek	
						darab	sessio
Hacsova III. osztály, 22 hold szántó, 1 hold rét		26	3	-	9 ²/₈	2	³/₈
	Vass György gróf	19	3	-	6 ⁴ / ₈		
	Haller Sámuel báró	4	-	-	2 -		
	Orczy Lőrinc báró	3	-	-	⁶ / ₈		
Keczege II. osztály, 20 hold szántó, 6 hold rét		23	4	1	14 ⁶/₈	24	7 ²/₈
	Fejes György	3	-	-	2 ⁴ / ₈		
	Noltenkin örökösök	5	-	-	2 ⁴ / ₈		
	Szűcs István	2	-	-	1 -		
	Szentiványi Miklós örököse	4	2	1	1 ⁴ / ₈		
	Prónay Mihály	3	-	-	1 ¹ / ₈		
	Kende Ferenc	1	-	-	- ⁶ / ₈		
	Battik örökösök	1	-	-	- ³ / ₈		
	Ruthényi János	2	1	-	1 -		
	Pelárgus János	1	3	-	- ⁴ / ₈		
	Sréter György	1	-	-	- ⁴ / ₈		
	Község	-	1	-	- -		
Kokova II. osztály, 20 hold szántó, 8 hold rét		130	44	12	69 ⁵/₈	3	- ⁵/₈
	Forgách János gróf	41	20	4	26 ³ / ₈		
	Orczy Lőrinc báró	9	1	-	7 -		
	Saági Mihály	2	-	-	7 ⁷ / ₈		
	Haller Sámuel báró	42	7	2	17 ⁷ / ₈		
	Révay László báró	11	5	1	4 ⁷ / ₈		
	Lessenyei Imre	1	-	-	- ² / ₈		
	Gömöry János és Lusinszky György báró	2	-	-	1 ¹ / ₈		
	Török Ferenc örököse	1	3	-	- ³ / ₈		
	Szeremley Károly	14	2	-	9 ⁵ / ₈		
	Vécsey Ignác báró	2	1	-	1 ² / ₈		
	Ethre Zsigmond	1	1	-	1 -		
	Akács família	1	-	-	- ⁴ / ₈		
	Okolicsányi József	1	-	-	- ⁶ / ₈		

Adatok az Alföldre, Békésbe, a XVIII. században végbement migrációhoz...

Helység	Földesúr	Jobbágy	Zsellér	Házatlan	Sessio	Pusztá-telek	
						darab	sessio
Fölső-Pokorág I. osztály, 18 hold szántó, 8 holdrét		40	-	-	22 ⁶ / ₈	6	1 ⁶ / ₈
	Simonyi János	8	-	-	4 -		
	Jekelfalussy János és Lusinszky György báró	16	-	-	8 ⁴ / ₈		
	Török Ferenc	11	-	-	7 ² / ₈	-	-
	Pongrácz László	5	-	-	3 -		
Osgyán I. osztály, 18 hold szántó, 6 hold rét		47	18	1	45 -	10	5 ⁴ / ₈
	Lusinszky báróné	19	6	-	20 -		
	Korponayné	16	8	-	13 -		
	Battik Péter	4	3	1	4 ² / ₈		
	Csemniczky família	4	-	-	4 -		
	Róth Ferenc és Csemniczky Ferenc	-	1	-	- -		
	Róth Ferenc	4	-	-	4 -		
Rahó II. osztály, 20 hold szántó, 6 hold rét		27	11	-	12 ² / ₈	4	1 ² / ₈
	Battik Ferenc örö- köse	-	1	-	-		
	Ettzett Zsigmond	2	-	-	- ⁴ / ₈		
	Fejes György	2	8	-	1 -		
	Kende Ferenc	2	-	-	1 -		
	Noltenkin örökösök	3	-	-	1 ⁴ / ₈		
	Prónay örökösök	2	1	-	1 -		
	Ruttkay János	3	-	-	1 ⁴ / ₈		
	Sréter György örö- köse	5	1	-	2 ⁴ / ₈		
	Szentiványi Miklós örököse	5	1	-	2 ⁴ / ₈		
	Szócz István	1	-	-	- ⁶ / ₈		
Rima-Lehota II. osztály, 20 hold szántó, 6 hold rét		39	21	-	14 ⁷ / ₈	7	1 ⁶ / ₈
	Battik örökösök	2	-	-	- ⁴ / ₈		
	Fejes György	13	15	-	6 ⁵ / ₈		
	Kende Ferenc	4	3	-	2 ⁴ / ₈		

Novák László Ferenc

Helység	Földesúr	Jobbágy	Zsellér	Házatlan	Sessio	Pusztá-telek	
						darab	sessio
	Malatinszky família	1	1	-	1 -		
	Noltenkin örökösök	5	-	-	1 ² / ₈		
	Pelárgus János	2	-	-	1 -		
	Prónay örökösök	1	-	-	- ² / ₈		
	Sréter György	1	-	-	- ² / ₈		
	Ruthényi István	2	2	-	- ² / ₈		
	Ruthényi János	3	1	-	- ⁷ / ₈		
	Szentiványi örökösök	5	-	-	1 ² / ₈		
Rimócza III. osztály, 22 hold szántó, 6 hold rét		38	-	-	9 ¹/₈	7	2 -
	Vécsey Ignác báró	9	-	-	2 ¹ / ₈		
	Gömöry János	2	-	-	- ² / ₈		
	Jekelfalussy János	7	-	-	1 ⁷ / ₈		
	Lusinszky György báró	1	-	-	- ⁴ / ₈		
	Török Ferenc és Jekelfalussy János	3	-	-	- ⁵ / ₈		
	Vass Dániel gróf	16	1				
Szelcze II. osztály, 20 hold szántó, 8 hold rét		27	-	-	19 ⁶/₈	8	2 -
	Almásy Antal	5	-	-	3 ¹ / ₈		
	Jekelfalussy János és Lusinszky György báró	12	-	-	9 -		
	Simonyi János	2	-	-	1 ⁴ / ₈		
	Török Ferenc árvái	1	-	-	- ⁵ / ₈		
	Vécsey Ignác báró	7	-	-	4 -		
Szussány I. osztály, 18 hold szántó, 6 hold rét		32	3	-	24 ⁴/₈	2	1 -
	Battik örökösök	2	-	-	1 ⁴ / ₈		
	Cemniczky Ferenc és Lusinszky György báró	3	1	-	2 ² / ₈		
	Lusinszky György báró és Lusinszky Ferenc báró	10	1	-	9 -		
	Róth Ferenc és Lusinszky György	2	1	-	1 ⁴ / ₈		

Adatok az Alföldre, Békésbe, a XVIII. században végbement migrációhoz...

Helység	Földesúr	Jobbágy	Zsellér	Házatlan	Sessio	Pusztá-telek	
						darab	sessio
	báró						
	Korponay örökösök	15	-	-	10 ² / ₈		
Tiszolc II. osztály, 20 hold szántó, 8 hold rét		150	43	14	61 ⁵/₈	7	2 ¹/₈
	Bartolomeidesz család	1	5	-	- ³ / ₈		
	Ethre Zsigmond	2	-	-	- ⁷ / ₈		
	Gömöry János	1	2	-	- ² / ₈		
	Haller Sámuel báró	19	3	-	8 ⁵ / ₈		
	Királyi Bánya Kamarara	55	18	3	24 ⁴ / ₈		
	Kubinyi Gáspár	3	7	-	13 ⁶ / ₈		
	Kubinyi Miklós	4	-	-	3 ⁴ / ₈		
	Maritinszky Mátyás	5	1	2	1 ⁷ / ₈		
	Mateidesz család	-	3	-	- -		
	Okolicsányi József	1	-	-	- ⁴ / ₈		
	Orczy Lőrinc báró	5	1	-	1 ⁶ / ₈		
	Rakovszky József	-	1	-	- -		
	Révay László báró	10	1	-	2 ⁷ / ₈		
	Szemerey László	3	3	-	1 ³ / ₈		
	Vécsey Ignác báró	2	-	-	- ⁷ / ₈		
	Vozár Márton	2	-	-	- ⁵ / ₈		
	Kubinyi Lőrinc	-	-	-	- -		
Tóth-Hegymeg III. osztály, 22 hold szántó, 8 hold rét		12	1	-	4 ²/₈	15	4 ²/₈
	Ambrus József	7	-	-	3 -		
	Szeremley Károly	5	1	-	1 ⁷ / ₈		
Valykó II. osztály, 20 hold szántó, 6 hold rét		19	2	-	9 ³/₈	6	2 -
	Jánoky örökösök	2	-	-	1 -		
	Pozalicsky	2	-	-	1 -		
	Sréter Görgy	1			- ⁴ / ₈		
	Csemniczky Ferenc	13	1	-	5 ³ / ₈		
	Jakab Pál	1	1	-	1 ⁴ / ₈		
Varbócz II. osztály, 20 hold szántó, 6 hold rét		13	7	-	8 ³/₈	22	5 ⁶/₈

Helység	Földesúr	Jobbágy	Zsellér	Házatlan	Sessio	Pusztá-telek	
						darab	sessio
	Fejes György	5	1	-	4 -		
	Kende Ferenc	3	1	-	1 ⁷ / ₈		
	Noltenkin örökösök	-	1	-	- -		
	Pelárgus László	-	1	-	- -		
	Ruthényi János	2	-	-	1 ² / ₈		
	Szentiványi Miklós	2	-	-	- ⁶ / ₈		
	Prónay Mihály	1	-	-	- ⁶ / ₈		

Kis-Hont vármegyében számos nagy és kis közbirtokos család található, hasonlóan a szomszédos Gömörhöz. A főúri családok közül itt nem rendelkeztek birtokkal a Csíkszentkirályi Andrassy grófok, akik Gömör vármegye legnagyobb földesurainak számítottak. A grófi családokat Gömör másik legnagyobb földesurai, a Koháry, a Vass, Serényi és a Forgách családok képviselik. A Forgáchok birtokolták Rimaszombat felét s többek között Kokova nagyobb részét. Koháry János Rimaszombat másik felének volt a földesura. Gróf Serényi Armand Orloj-Török földesura volt. A Vass (Wass) család erdélyi eredetű, a mezősegyesi Cege falutól, nemzetségi központjuktól származik a Czegei előnevük. Gömörben és Kishontban történt meggyökeresedésük nem ismeretes. Czegei Vass György részbirtokosa volt Hacsovának, Kráskónak.¹⁶ Az armalista, birtoktalan kisnemeseik között is találhatók erdélyi származásúak, mint például Rimaszombatban a Közép-ajtai Nagy család, akik lófőszékelyek voltak a székelyföldi Háromszékben, Közép-Ajtán.¹⁷

Bárók is akadnak szép számmal Kis-Hontban. Haller, Orczy, Révay László, Vécsey Ignác, a lengyel származású Luzsinai és Regliczei Lusinszky vagy a Lusinszky család számos helységben volt részbirtokos. Lusinszky Ferenc és György generális (tábornok) volt, hasonlóan Haller Györgyhez és Orczy Lőrínchez.¹⁸

A kisebb földesúri családok közül több Liptó vármegyei eredetű. Így a Felső-Kubinyi Kubinyi vagy Kubényi, a Szentiványi, a cseh származású Szentmiklósi és Óvári Pongrácz, a Csemniczei Csemniczky, Okolicsányi családok.¹⁹ A szláv la-

¹⁶ NOVÁK 2001. Forgón Mihály monográfiájában nem tesz említést a grófi családokról. Nagy Iván említi, hogy a Vass család Gömörben is honos. Ez az ág minden bizonnyal kapcsolatos az erdélyi családdal. Szükséges megemlíteni, hogy Czegei Vass Dániel a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári békekötés egyik aláírója volt 1711-ben. Mária Terézia királynőtől kapott grófi rangot 1744-ben. Tehát udvarhí embernek, hűséges Habsburg-alattvalónak számított, s birtokot szerezhetett Felső-Magyarországon. Az ő fia volt a kishonti földbirtokos György, aki 1777-ben, 73 éves korában halt meg. (NAGY 1865. 81, 86.)

¹⁷ Közép-ajtai Nagy László szíves közlése. A család egyik ága Ceglédre vándorolt a XIX. század elején. (NOVÁK 1986.)

¹⁸ FORGON 1906. 436, 688–690.

¹⁹ FORGON 1906. 155, 390, 493, 533, 611–613.

kosságú helységekben az úrbéri kérdőpontokra biblikus cseh nyelven történtek a válaszadások. Minden bizonnyal a földesurak is beszéltek a nyelvet.

Az 1769-es úrbéri összeírás szerint megállapítható, hogy a legnépesebb helység a „Privilegiált” Rimaszombat mezőváros, 318 úrbéressel és 192 zsellérral. Az armalista, birtoktalan kismemesek aránya magas volt, a telkeseknek 22,6%-a, a zselléreknek pedig 7,8%-a. A jobbágytelek száma 171^{15/16} sessio.²⁰ Az 1769-es úrbéri összeírás szerint a második legnagyobb és egyben mezővárosi rangú település Tiszolc volt (150 jobbágy, 43 zsellér, 14 házatlan zsellér). A jobbágyok 62^{2/8} sessio földet birtokoltak. A falvak többségében a jobbágytelek száma alig haladta meg a tízes nagyságrendet. Tehát megállapítható, hogy a mostoha természeti körülmények között, viszonylag szűk földterületen szegényesen gazdálkodhattak a jobbágygazdák, akik számos földesúr hatósága alá tartoztak, s jelentős volt a pusztasodás. Ennek oka volt az elhalálózás, elvándorlás vagy egyéb dolog.

A zeherjeiek arról beszéltek 1769-ben, hogy „egy Pusztá ház Hely vagyon Helységünkben, mellyet Végh pusztájának neveznek, mellynek a felét Budaj Andrárs Also Pokorágyi Lakos, a másik felét Hamisz András bírja, mikor pusztult volna el és mi okon nem tudgyúk”.²¹

Bakos-Töréken 20^{3/8} jobbágytelket mutattak ki 1770-ben, a pusztá telkek száma öt: „^{1/4} P. Welkomozneg Luzinskeg wyse pamety pusta”, „^{1/4} Eiusdem ab anno circit 12. Kteru Poddany newladal poziwaly”, „^{1/4} B. Gener od Roka Pustla, preto se Gazda wimrel”, „^{1/4} Pana Rothowa wisse pamety”, „^{1/4} Pani Welkomozneg a 6. annis na ktere Sedlak wimrel”. Luzsinszky tábornok részén egy, hat, tizenkét éve állt pusztán a jobbágytelek gazdájuk elhalálózása következtében.²²

Az 1769-es felmérés szerint Keczegén 7^{2/8} sessio állt pusztán: „^{2/4} D. Szent=Joanniana wisse pameti pustje”, „^{1/4} D. Batikiana”, „^{1/4} Dni Sreter wisse pameti pusta, žededina wihorela” „^{1/4} D. Szent=Joanniana, ab annis 30 pustie Wimrel Gazda”, „^{1/4} D. Fejes wisse pameti pusta, že Dedina wihorela”, „^{2/4} D. Fejes, wisse pameti pustia, tež pre ohen”, „^{2/4} D. Battikiana, wisse pameti tež pre ohen”, „^{1/4} D. Szent=Joanniana wisse pameti”, „^{2/4} Szent Joanniana wisse pameti pustje pre ohen”, „^{2/4} alia D. Sreter, alia Dnae Szent-Joanniana, wisse pameti pustje”, „^{1/4} Fejes wisse pameti Gažda wimrel”, „^{2/4} alia Battik, alia Sreter wisse pameti”, „^{1/4} D. Pelargus ab annis 20. pusta wimrel Gažda”, „^{1/4} Pana Kendeho, wisse pameti”, „^{1/4} Pani Szent-Ivanky ab annis 4. Sedlak wissel zdedinj, že s a wotwy newladal odbiwalí”, „^{1/4} Szent Ivankiana wisse pameti ab annis circiter 7”, „^{2/4} D. Bornemisiae ab annis 12. wimrel Gazdowe”, „^{1/4} Pani Noltenkiana wisse pameti pusta”, „^{2/4} Pani Kendiho ab annis 16. wimrel gazda”, „^{2/4} Pana Fejesowe, wisse

²⁰ Az úrbérrendezést mutató 1770-es összeírás hiányzik. (MOL HTL C 3027. 110 c. 126. sz.) Rimaszombat úrbérrendezési anyaga Hont vármegye dokumentumai között található meg, Alsó-Pokorágyhoz hasonlóan.

²¹ MOL HTL C 59. 114 c. 33. sz.

²² MOL HTL C 59. 113 c. 1. sz.

pameti pustje”, „Pana Kendiho wisse pusta”. A telkek pusztulásának időpontja több esetben nem ismeretes, régtől fogva ilyen állapotban voltak a feljegyzések szerint, és sok esetben a gazda elhalálózása, több ízben pedig tűzvész pusztítása miatt (pl. Battik, Szent=Joanniana, azaz Szent-Iványi részen) vált üressé a jobbágytelek. Az 1770-es úrbéri összeírásban már bővült a pusztatelkek száma 24-re ($\frac{4}{8}$ - $\frac{4}{8}$ telek Dunyovech, Petokouszka, Petrouszka, Tomkowecz, Malinavszka, $\frac{2}{8}$ - $\frac{2}{8}$ sessio Jakussowecz, Gagsouszka, Urbankowé, Petrauszka, Dunyowech, Hulikowszka, Geczouszka, Kovacsowszka, Petrussowecz, Urbankovecz, Petokovecz, Kiszelyowszka, Ruzsakowecz, Hulikowszka, Ggakowszka, Garahowecz, Dunyowech, Krajcsowech, Martinokouszka). A faluban összesen $14\frac{6}{8}$ jobbágytelket írtak össze, a pusztatelkek összesen $7\frac{2}{8}$ sessio nagyságot értek el. Tehát Keczegén a jobbágytelkek mintegy harmadrésze állt pusztán 1770-ben.²³

Krászkón 1769-ben a következőket jegyezték fel a pusztatelkekről: „Puste Čtvrte se nachazagu nasledujcze: Gedna Benedykouska kteru Rada Marcy. drucho tež Benedikouska Lačnych Gyorgy Lukowistky Obywatel: Gedno Matyassouska kteru Rada Janos, druha Matyasouska kteru Rada Misso, tretja Varga Marcy, okrem toho gedne $\frac{1}{8}$ Matyasouska kteru Uticz Janos, gedno Csanauska kteru Vanericz Andra wedle Cinsu od Panuw uloženeho užjwagu, ktere kdy, a pročby Spustli Žadnj nenj.” A 26 jobbágy $5\frac{7}{8}$ úrbéri telket birtokolt, a hat pusztateleket $1\frac{3}{8}$ sessio nagyságú volt.²⁴

Osgyánban 51 jobbágy birtokában 45 úrbéri telek, s $5\frac{4}{8}$ puszta sessio volt 1770-ben: „Találatnak itten, ezen specificalt puszta helyen ugy mint egy ekess Hasz hely Rotth Ferencz Úré emberi emlékezettül fogva puszta mellyeket földes Úr esztendőnként maga kedve szerint, akivel meg egyezhed Censu ba szokta kiadni. Item Simon Matyas és Végh Martony $1\frac{2}{8}$ helyei. Item Dorog Martony haz helye. Item Végh Tamas Lukács János, Szúke György $1\frac{2}{8}$ helyei. Item Petrassi egy egész haz helye. Item Trombitas helye. Item Toth Istvan $\frac{2}{8}$ helye. Item Patko Janos $\frac{2}{4}$ helye.”²⁵

Fölső-Pokorágyon 40 jobbágy $22\frac{6}{8}$ úrbéri telken osztozkodott 1770-ben. A hat pusztalek $1\frac{6}{8}$ sessio volt. Ezzel kapcsolatban jegyezték fel 1769-ben: „Pustge čtwrtý se nachazagú, gakožto 1. čtwrti kteru wlaze Csaban Pal Hazossowie 2. gednu Hazoss Missko; denhu Csaban Diúro. Banszky Pal. Kowaczowe 1. keru Misskowe Gyorgy, Wagdowuie 1. keru Asztalos Andrass. Gagdossowe 1. Siwnowie 1. keru Cseber Mihály nassý obywatel požíwagu z kterých nekterge nepamatame, kdý bilý spustký, z kowaczowskeg pak a sý **pred 12. roký Gazda ússel na dolnú**

²³ MOL HTL C 59. 113 c. 6. sz. Az ócseh szövegben sajátos hangtani módosulások használatosak. Például a g-t j-nek ejtik, s általánosan – a magyar szavak esetében is – a j-t i-nek: „Pustge” = pustje, „gednu” = jednu, „Gagdossowe” = Gajdos, „Wagdowuie” = Vajda, „zgakeg” = zjakeg, „užjwagu” = uzsivaju, „Žadnj nenj” = zsadni neni stb.

²⁴ MOL HTL C 59. 113. c. 7. sz.

²⁵ MOL HTL C 59. 113. c. 14. sz.

zem, nez zgageg pričiny newgeme.” A pusztásodás egyik oka az elvándorlás. A Kovács telek gazdája 12 éve költözött el az Alföldre, feltételezhetően Békésbe.²⁶

Rima-Lehotán a pusztatelkek helyzete a következőképpen alakult 1769-ben: „1° Pana Kendeho ²/₄ wisse pamati puste, ketere Pan každoročne skym se Prowj wedle cinzu užiwati widawa. 2° Pana Pronaiho ²/₄. Skterych gedna wisse pamati, druha pred gedno petrokow, ako Gazda wihorel, spustla. 3^{io} Pani Szent Ivankj ³/₄ wisse pamati puste. 4° Pana Sréteho Successoru ²/₄ gedna wisse pamati, druha ab anno 14. na ktere Gazda wimrel Spusta”. A 39 jobbágy ¹⁴/₈ telket birtokolt 1770-ben, s ekkor a pusztatelkek száma hét volt, összesen ¹/₈ telek (²/₈-²/₈ sessios Kostyalove, Suchove, Zserarowska, Kesnoveh, Farkasowska, Malikowska, Farkasowska). A telkek egy része emlékezet óta állt pusztán, egynek a gazdája elhalálozott, egy teleknek pedig leégett a háza.²⁷

Rimócán 38 jobbágy birtokolt ⁹/₈ úrbéri telket 1770-ben. Az úrbéri felmérés alkalmával bizonyossá vált, hogy több pusztateleket van a faluban: „Celý Grunt žádnen nený pustí, než gesto čtrwte puste, gakožto dwe Ficowech, Buszowe tu Jana Bussowe Petrassowe dwe, stich gednu Gerboss Misso, druha Gerboss Martin. Gyuroweh dwe, stich gednu Palikoweh Tomas, druha Novak Palyo, Zajacoweh gedna, tu Kovač Palyo, gedna Ivanyiszovech, tu Bussove Misso, na ten čas požiwagu: sktereg priciný bý býl spustlý, z obiwateluw žádnen nepamata: okrem Petrussoweh pul dwora, sktereho a sý **pred 40. roky Gazda ussiel na dolnu Zem**, a pre kteru pričinu Ussel newedia.” A pusztatelkek száma ²²/₈ (⁴/₈ Petrussowech, ²/₈-²/₈ Ficove, Ficove, Bussove, Gyurovech, Zajacowech, Ivanissovech). A Petrussowech féltelek gazdája az 1720-as években költözött el az Alföldre. Ennek okát azonban már nem tudták a falubeliek.²⁸

Szelczen 27 jobbágynek jutott ¹⁴/₈ sessio 1770-ben. A kérdőpontos válasz szerint „Sedem pustých Ctrwty unas se nachazy, Balažouska gedna, kteru Sikora Palyo, Jančikowska gedna kteru Kovač Janos, Balažouska tretja, kteru Sikora Marton, Polgakowske dwe, z kterych gednu Kamasz Misso, a druho Battho Misso, a Tsitsel Greguš užiwagu, ktere kdy a přeč by byli spustli, napamatame okrem čtrwrti **Mekissoweg, z ktereg Gazda a sy pred 30. roky pre nedostatek na dolnu zem ussel**, njni gu užiwa Kovač Janos, a **Soljarowska z ktereg gažda tež pro nedostatek a sy pred 16. roky na dolnu zem ussel**, tenez gj, Misso Palyowe a Palyo Palyowje wlatu”. A hét pusztateleket két egész sessiót tett ki. A Mekissoveg vagy Matyissouska (Mátyás) negyedtelkes gazda az 1730-as években, Soljarowska vagy Szolyarouszka (Szolyár) másik negyedtelkes az 1750-es évek elején távozott az Alföldre.²⁹

²⁶ MOL HTL C 59.

²⁷ MOL HTL C 59. 114. c. 21. sz.

²⁸ MOL HTL C 59. 114. c. 23. sz.

²⁹ MOL HTL C 59. 114. c. 24. sz.

Szussányban két pusztatelek volt 1769-ben: „W tegto Dedinký nachazagú sa pustge 1° 1/4 Pana Gen. Lužinskeho, Rok gest, gako spustla, preto že gazda wimrel, ktere pan wedle Cinzu da požiway. 2° 2/4 Pana Czemničzkeho od 30. Rokoú pusta, ponewadž **Gazda na Dolnú zem** ússel. kerú pan každoroczne wedle czinzú, skím se muže, sprawitý, požiwatý dawa.” Tehát Luzsinszky földesúr jobbágya elhalálózott, a másik Czemnický jobbágy még az 1730-as években az Alföldre vándorolt.³⁰

Tiszolcon az 1770-es úrbéri összeírás 150 jobbágyot regisztrált, akik 62^{2/8} úrbéri telket birtokoltak. Ezenfelül kettő inscriptionalista telek volt (6/8 sessio). A pusztatelkek száma hét, 2^{1/8} sessio, Haller Sámuel báró részén három (Zilinskich 4/8, Matyasovech 2/8, Mihalowska 2/8), Kubinyi Gáspár földesúrnál egy (Halmanowska 3/8), Révay László báró részén kettő (Michalowska 2/8, Krajčowe 2/8) és a Szemerey örökösöknél egy (Konwsove 2/8).³¹

Valykon a pusztatelkekről a következőket jegyezték fel 1769-ben: „1. Palagyanska 2/4 to gest dwe to gest dwe qvarti, Panow Kende Ferencza, Ruthenyiho, Pelargussa, a Peccsiho ktere kerý Čas z pustlý od pametý luckeg newedja, aný pregaku pričínu, ktere Obiwatele Welkouskyna=Cinzi s Panom sprawenjw wazu. 2° Gergejouska 1/4 Pana Nolthenky od pameti Luczkeg newedja kedy a prečwo pustla, ktere wedle cinzu s Panou Urydenjm Obiwatele Welkousky wazu. 3° Simonska 2/4 Pana Czemniczkiho, ktereg **Gazdouwga na dolnu zem ussly pred 26. roký**, a steg priciny Pan zaugal, a Obiwatelom Pondelskjm wedle gissteho Cinzu Užiwati každoročne widawa.” Csemniczky Ferenc Simon nevű jobbágya 1743 előtt ment el falujából az Alföldre. Az 1770-es úrbéri összeírás már több pusztatelekről tesz említést (három Loznikouska 6/8, Gyirasouska 3/8, Simonska 4/8, Seberinouska 3/8). A 19 jobbágy 9^{2/8} úrbéri telket birtokolt, a pusztatelkek nagysága 2 sessio volt.³²

Varbóczon jelentős mérvű pusztásodás következett be 1769-ig. Kérdőpontos válasz szerint: „Nachazagu se nasledugjce Čtwrte gakožto: Dwe Blahowech z kterych gednu wedle Cinzu poziwa Krussspir Paljo wedle cinzu, dwe Machniwowech, gednu wläze Kwas Misso, druhu Piwowarts Petro, Dwe Benkouske, ktere Hrachouska wdewa Zachar Dora užiwa, Item Dwe Benkouske, zkterych, gedno Gagdos Palyo, druhu Lakrincz Petro Obywatele Hrachowsky požiwagu, dwe Szabrowske, wläze Kedjer Janos a Mihaly Obywatele, Hrachowsky, Melichowske dwe drzja Dutko Jano, a Kwas Palyo, gedna Paukouska, wläze gu Hraczowsky Gaidos Martin, druha Paukouska, tu wläze Rima Zaluzanszky Obywatel Lantz Palyo. Dwe Noureuxke, ktere užiwa Mihál a Gregor Kwas gedna Blehovska keru drzy Balaš Martin. Dwe Papajowske, z kterych gednu Farkoss Misso, druhu Hraczowsky Kovats Janos, wedle ułożeneho Cinzu od Panom drzja. Než hore napsane puste čtwrte, kedí by a zgageg pričiny byli Spustli žjaden z obywateluw ninegssjch ne-

³⁰ MOL HTL C 59. 114. c. 27. sz.

³¹ MOL HTL C 59. 114. c. 29. sz.; Az „inscriptionalista telek” olyan birtok, amely úrbéri telek volt, de nemes ember birtokolta, aki erre királyi jóváhagyást kapott. (NOVÁK 1994; VARGA 1969.)

³² MOL HTL C 59. 114 c. 31. sz.

pamata.” Az 1770-es úrbéri összeírásban 13 jobbágy szerepel, akik $8\frac{3}{8}$ úrbéri telket birtokoltak. Az $\frac{1}{4}$ pusztatelkek száma 23, amely $5\frac{6}{8}$ sessiot foglalt magában. Megállapítható tehát, hogy jelentős a pusztásodás mértéke.³³

A legnagyobb pusztásodás Tót-Hegymeg faluban következett be az úrbéri felmérést megelőző évtizedekben: „Puste Stwrte se nachazagu nasledugjce, gedna Bartowjch, zktereg Gazda pred 15. Roky umrel, požiwa gj Antal Pál, gedna **Šutkowjch, steg Gazda ussjel pred 30. roky na Czabu**, wlaze gu na len čas Gregorecz Gyuro. Dwe **Kolarowjch**, z gedneg **Gazda** umrel, a **druhe ussel pred za Roky na Czabu**, tjc poziwagu Gregoretz Martin a Gyuro. Dwe Matusowjch z kterych z gedneg Gazda ussjel, druhu umrel, wten čas gjch požiwa, Gregoretz Jano a Gyuro. Dwe Slabajowjch, ztych ussel Gazda do Batky, dwe Balažowech, z kterych nepamatugu, kedig gazdowe wimreli, teraz gjch wssecky požiwa Antal Pál. Dwe Mategowjch, stjch wimreli gazdowja, užiwa gjch Antal Pál, gedna Andrasowjch y zteg umrel Gazda, požiwa gu Antal Pál. **Dwe Antalowjch z kterych ussli Gazdowja na Czabu**, požiwa teraz Bartak Marci, dwe Andrassjkowch, tjch kedý wimreli Gazdowja, nepamatugu, wlazu gjch Antal Pal, a Bartak Peter, gedna Misskowjch, na ktereg newedja, žeby, kto bol bywal, na ten cas wlaze Bartak Peter. Tjc wssecky čtwrte wedle cinzu od Panuw uloženeho predgmenowany Obywatele užiwagu.” Az úrbéri összeírás 12 jobbágyot regisztrál, akiknek birtokában $4\frac{4}{8}$ sessio volt. A tizenhét pusztatelekek nagysága $4\frac{4}{8}$ sessio. Elhalálozás, valamint elköltözés okozta a népességfogyást, s az úrbéri telekállomány felére csökkenését, a magas pusztatelekarányt. Az elköltözők között egy jobbágy a gömöri Bátkára ment, míg hárman az Alföldre távoztak. Az úrbéri felmérés konkrétan megnevezi az elvándorlás helyét, Csabát, amely a mai Békéscsabával azonosítható.³⁴

Békéscsaba újjátelepülése a XVIII. század első évtizedeiben történt két hullámban, 1718–1823 és 1723–1735 között. Jelentős népesség költözött Kis-Hontból: Szelczéről 17, Cserencsényből 2, Fölső-Pokorágyról 2, Keczegéről 2, Rima-Lehotáról 1, Rahóról 1, Rimabányáról 2, Rimabrezóból 3, Rimóczáról 1, Varbóczról 2 család telepedett le Csabán. A szlovák lakosság döntő többségét a Nógrádból (110 család) és Hontból (106 család) elvándoroltak alkották a XVIII. század végén.³⁵

Összegzőképpen megállapítható, hogy az 1769-es úrbéri összeírás szinte valamennyi kishonti településben több-kevesebb pusztatelket mutat ki. Legnagyobb mérvű a pusztásodás Varbócon és Tóth-Hegymegen. A mezővárosi rangú Rimaszombat és Tiszolc kivételével a falvak néhány száz lelket mondhattak magukénak. A jobbágytelkek elpusztulásának okát legtöbb esetben az emlékezet nem őrizte meg („wisse pamati pustli”), vagy köztudott volt, hogy elhalálozott a gazdája („wimrel”), vagy tűz emésztette el a házastelket („pre ohen”, „wisse pamati pustla, žededina wihorela”). Néhány faluban említés történt az elvándorlásról („ussjel na dolnu

³³ MOL HTL C 59. 114. c. 32. sz.

³⁴ MOL HTL C 59. 114. c. 34. sz.

³⁵ MOLNÁR 1991. 426–429, 439.

zem”). Az 1720-as, 1730-as, 1750-es, 1760-as években néhány család az Alföldre költözött, minden bizonnyal a jobb megélhetés reményében vándoroltak el, mint tették azt a korábban elvándorolt elődeik. A vándorlás célállomása csupán Tóth-Hegymeg esetében ismeretes, mert megemlítik, hogy három család (Sutko, Kolár, Antal) Csabára költözött évtizedekkel korábban.

Tehát az 1769-es kishonti adatok csupán szórványos migrációt igazolnak, amely a békési szlovák települések, így Békéscsaba tömeges megtelepülése után történt.

IRODALOM

BAKÁCS 1971

Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt. Budapest, 1971.

CSIPES 1976

Csipes Antal: Békés megye élete a XVI. században. Békéscsaba, 1976.

EMBER 1977

Ember Győző: Az újratelepülő Békés megye első összeírásai 1715–1730. Békéscsaba, 1977.

ERDMANN 1991

Erdmann Gyula (szerk.): Békéscsaba története. I. Kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991.

FORGON 1906

Forgon Mihály: Gömör-Kishont vármegye nemes családai. Kolozsvár, 1906.

KARÁCSONYI 1896

Karácsonyi János: Békés vármegye története. I–III. Gyula, 1896.

MOLNÁR 1991

Molnár Ambrus: Csaba újratelepülése, társadalma, gazdasága, önkormányzata 1772-ig. In: Jankovich B. Dénes – Erdmann Gyula (szerk.): Békéscsaba története. I. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 385–520.

NAGY 1865

Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XIV. Pest, 1865.

NOVÁK 1982

Novák László: Cegléd mezőváros a XVIII. században és a XIX. század első felében. In: Ikvai Nándor (szerk.): Cegléd története. Szentendre, 1982.

NOVÁK 1986

Novák László: A Három város. Budapest, 1986.

NOVÁK 1994

Novák László: Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig. I–II. Nagykőrös, 1994.

NOVÁK 1997

Novák László: A jobbágyfelszabadítás kérdései a XVIII–XIX. században. Agrártörténeti Szemle, XXXIX. (1997) 453–481.

NOVÁK 2001

Novák László: Gömör településnéprajza. In: Ujváry Zoltán (szerk.): A gömöri magyarság néprajza. I. Debrecen, 2001. 541–816.

NOVÁK 2002

Novák László Ferenc: Mezőberény településnéprajzi viszonyai (18–19. század). BMMK, 23. (2002) 235–260.

NOVÁK 2010

Novák László Ferenc: Gömöri szlovák jobbágyok Mária Terézia korában. In: Eva Krekovičová – Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková (szerk.): Kontexty identity – Az identitás összefüggései. Köszöntő könyv Gyivicsán Anna tiszteletére. Békéscsaba, 2010. 299–310.

PESTY 1880

Pesty Frigyes: *Eltűnt régi vármegyék. I–II.* Budapest, 1880.

PLESOVSZKI 2003

Plesovszki Zsuzsanna, Dr. Novákné: Id. Jeszenszky Károly és műve. *Historia Ecclesiae Bereniensis Ecclesia Slavica*, No. 1. (2003).

REISZIG 1903

Reiszig Ede, ifj.: Gömör-Kishont vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): *Gömör-Kishon vármegye monográfiája.* Budapest, 1903. 449–537.

SOPONYA 1996

Soponya György: *Tótkomlós története és néprajza.* Tótkomlós, 1996.

SZABÓ 1973

Szabó Ferenc (szerk.): *Mezőberény története. I–II.* Mezőberény, 1973.

VARGA 1969

Varga János: *Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századai-ban. 1556–1767.* Budapest, 1969.

**Data concerning the Migration to Békés, the Hungarian Great Plain
in the 18th Century from Kis-Hont**

- László Ferenc Novák -

Resume

At the time of the Turkish occupation of Hungary (16th to 17th centuries), the area of the South Great Plain and that between the Tisza and the Maros rivers were seriously devastated. The number of human settlements and inhabitants fell back drastically. Following the expulsion of the Turks (1686) and the oppression of Rákóczi's insurrection (1711), a revitalization of the landscape was started. The area of Békés was taken possession of by György Harruckern, a Vienna court supplier who had attained to the baron's rank and it was him who resettled the waste land in the first decades of the 18th century. Slovakian settlers in large numbers from Upper Hungary were called in. They settled down, among other things, in Békéscsaba, Mezőberény, Szarvas and Tótkomlós. German settlers arrived in Gyula, Elek and Mezőberény.

The settlers were entitled to come by land and to freely organize their communities' lives and to practice their Lutheran religion. Significant settling took place from the 1720s to the 1730s. Living conditions were poor in the mountainous area: Hont, Zólyom, Nógrád, Kishont and Gömör. For those living in the mountains, acquiring good quality land in the distant Great Plain and establishing husbandry providing secure living were very attractive.

In Kis-Hont, based on the Act of the year 1767 on Manumission of Maria Theresa, manumission conditions were surveyed in 1769 and provided for in 1770. It can be stated that even in the settlements with the best quality land, less land than defined in the Act on Manumission was bestowed per one socage (sessio). Less land than was given to those settling in the Békés area.

In the course of the manumission survey, the number of grounds with houses devastated or the number of socages deserted were also registered. As a result of the survey, it became evident that, in several cases, the socager owner of the deserted grounds had migrated to the Great Plain some decades before, e.g. some people from Felső-Pokorágy, Rimóca, Szelce, Szussány and Tóth-Hegymeg had moved to Békéscsaba.

Novák László Ferenc
E-mail: novaklf@freemail.hu